

**ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ТАРИХ ВА МАДАНИЙ МЕРОС ФАКУЛЬТЕТИ
ИСЛОМ ТАРИХИ ВА МАНБАШУНОСЛИГИ, ФАЛСАФА
КАФЕДРАСИ**

**“ШАРҚ ТИЛЛАРИ ТАЪЛИМИ ВА БУХОРИЙЛАР МЕРОСИНИ
ЎРГАНИШ ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ”
МАРКАЗИ**

**“АҲМАД ИБН ҲАФС КАБИР БУХОРИЙ
МЕРОСИ ВА УНИНГ ИЛҚ ШАРҚ
РЕНЕССАНСИ ҲАМДА ИСЛОМ ФАЛСАФАСИ
ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ ЯРАТИШДАГИ
ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ” МАВЗУСИДАГИ**

**ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАН
ТЎПЛАМИ**

2022 йил 16-17 июнь

Бухорои шариф – 2022

Аҳмад ибн Ҳафс Кабир ал-Бухорий мероси ва унинг илк Шарқ ренессанси ва Ислом фалсафаси илмий-назарий асослари яратишдаги ўрни ва аҳамияти / халқаро илмий-амалий анжуман тўплами. 16-17 июнь 2022 йил.

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Бобир Бахриевич НАМОЗОВ – Ислом тарихи ва манбашунослиги, фалсафа кафедраси мудир, фалсафа фанлари доктори (DSc), доцент.

Ҳакима Юсуповна САЛОМОВА – Ислом тарихи ва манбашунослиги, фалсафа кафедраси профессори, фалсафа фанлари доктори.

Абдуҳаким Зиёитдинович ШАРИПОВ – Бухоро давлат университети ҳузуридаги Педагогика институти Ижтимоий фанлар кафедраси мудир, фалсафа фанлари доктори (DSc), доцент.

Ҳусен Хайруллоевич ДЖУРАЕВ – Ислом тарихи ва манбашунослиги, фалсафа кафедраси доценти, тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD).

Зубайдилло Ибодиллаевич НАРЗИЕВ – Бухоро давлат университети Сиртқи таълим йўналиши декани, фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент.

Ҳурматли мақола ва тезис муаллифлари!

Тўпламга киритилган мақолаларнинг савияси ва камчиликлари, плагиат учун муаллифларнинг ўзи масъул ҳисобланишини эслатамиз.

Конференция Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг
2022 йил 2 мартдаги 101-Ф-сон фармойишига асосида
ўтказилмоқда.

haddan oshgach, marhum Sayyid Haydar Xo'ja amirlari o'zaro kelishib yangi hokimga qarshi isyon ko'tardilar va tunda uni Chorjo'y qal'asi devoridan pastga tashlab yubordilar. Zaifani esa shahardan badarg'a qilib, Balxga jo'natdilar.

Shu voqeadan so'ng, Mavr hokimi Poyanda Muhammad sultonning mulozimi Oroh Xo'ja Marvdan Chorjo'yga kelib, Poyanda Muhammad sultonning noibi sifatida shaharni boshqara boshladi, ya'ni Chorjo'y Poyanda Muhammad sulton hukmiga bo'ysuna boshladi.

«Ma'noqibi sa'diya»da ko'rsatilishicha, Abdullaxon Marv hokimi Poyanda Muhammad sultonga bir necha bor kishi yuborib Chorjo'yni talab etgan bo'lsa ham, ish uning xohishicha yakun topmadi. Bu ishga Xo'ja Islomning aralashuvi zarur bo'ldi. Xo'ja Islom Abdullaxonga qarata: «Biz kishi uzatamiz va Chorjo'yni undan olamiz» dedi. Va'daga muvofiq, Xo'ja Islom o'z muridi Mavlono Husayniy orqali Marvga, Poyanda Muhammad sultonga maktub yo'llab, undan Chorjo'yni Abdullaxonga topshirishni talab etdi. Poyanda Muhammad sulton Xo'ja Islomning sodiq muxlislaridan bo'lganligi bois uning maktubida qayd etilgan talabni qabul etishga majbur bo'ldi va nochor Chorjo'y qal'asi kalitini Mavlono Husayniy orqali Buxoroga uzatdi.

Bu voqealarning qisqacha tafsiloti Poyanda Muhammad sultonning ukasi Abulmuhammadxonning Xo'ja Islomga yozgan maktubida ham qayd etilgan.

Xullas, 1558-yil Chorjo'y Xo'ja Islom sa'y-harakatalari bilan jangsiz va qonsiz Abdullaxon qo'l ostiga o'tib, Buxoroga tobe bo'lib qoldi. Oroh xo'ja esa Buxoro xoni Abdullaxonning Chorjo'ydagi noibi sifatida o'z o'rnida qoldirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Мухаммаджонов А. Ўзбекистон тарихи. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2004. –Б.99-100.
2. Мирзақулов Б. Бухоро тарих зарварақларида.1-китоб. –Т: Lessor Press, 2016.
3. Мирзақулов Б. Бухоро тарих зарварақларида.2-китоб. –Бухоро: Дурдона нашриёти, 2018
4. Сухарева О.А. К истории городов Бухарского ханства (историко-этнографические очерки). -Ташкент: Изд-во академии наук Узбекской ССР. 1958. 20-36.
5. Бухоро шарқ дурдонаси./ Муаллифлар жамоаси. –Тошкент: Шарқ, 1997. –Б.98.
6. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. -Том-2. -Тошкент:Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти. 2000. –Б. 63
7. Жуманазар А. Бухоро таълим тизими тарихи. –Тошкент: Академнашр, 2017. 339-344.

MANG'ITLAR DAVRIDA BUXORODA MADANIY HAYOT

(me'morchilik, adabiyot va san'at)

Maqsud BESHIMOV

BuxDU, o'qituvchi

Madaniy jarayonlarning bir yo'nalishi bo'lmish me'morchilik o'zida tarix, san'at, ijtimoiy voqealar natijasi, davr ma'rifati va bilimlar darajasini ifoda etadi. XIX asrda O'rta Osiyo xonliklarida arxitektura inshootlari turlari yanada takomillashdi. Buning natijasida ko'plab jamoat binolari, jumladan, karvonsaroylar, ko'prik, sardoba, hammom, savdo rastalari qurila boshladi, Monumental binolarning tarxi, qiyofasida o'zgartishlar yuz berdi. Monumental arxitekturada, bir tomondan avval ishlab chiqilgan kompozitsion sxemalar izidan borish, ikkinchi tomondan esa maxalliy o'ziga xoslikning namoyon bo'lishi, ko'zga tashlanadi.

Amir Haydar hukmronlik qilgan davrda Buxoroda Chor minor - Xalifa Niyozqul madrasasi (1807), masjidlar, xonaqohlar, hammomlar qurildi, Xalifa Xudoydod majmuasi qurilishi davom ettirilgan. Buxoroda Amir Haydar onasiga atab maxsus madrasa, Qarshida Ali madrasasi va Mir Muhammad madrasasini ham qurdirgan. Chor Minor yodgorligiga to'xtalib o'tadigan bo'lsak: Chor Minor madrasasini turkman Xalifa Niyozqul 1807- yilda qurdirgan. To'g'ri to'rtburchakli hovli atrofida bir qavatli ustun ayvonli xonalar joylashtirilgan. Janubi - g'arb tomonidagi burchakda sinchli masjid qavatli bo'lib, pastki qavatli madrasaga kirish uchun yo'lak vazifasini bajarsa, tepadagi ikkinchi qavat kutubxona bo'lgan. Chor Minor sodda arxitekturasi hamda

ajoyib kompozitsiyasi bilan XIX asr me'morchiligida original ko'rinishga egadir. Ahmad Donishning yozishicha, Amir Haydar hukmronlik qilgan davrda Buxoroda ilm-fan, xususan, tarix va islom ilmlari rivojlangan. Amir Haydar madrasalarda tahsil olib borish uchun Istanbul, Kobul va бошқа shaharlardan ko'plab qo'lyozma kitoblarni olib kelishni buyurgan. Uning o'zi muntazam ravishda saboq bergan, madrasalarda dars o'tgan. Amir Haydar «al-Favoid al-alfiya» nomli fiqhning xanafiya mazhabiga oid asar ham yozgan.

Mang'it hukmdorlari mamlakatning obodonchilik ishlariga ham katta e'tibor qaratganlar. Amir Nasrullo tomonidan va uning davrida Buxoroda Qozi Hasanxo'ja, Olimjonboy, Eshoni Pir, Mirzo Ubayd, Modorixon, Ismoilxo'ja (1829) Aliy Cho'bin, Mirzo Abdulg'affor, Tojiddin madrasalari (1860) qurildi, Xalifa Xudoydod me'moriy majmuasining qurilishi yakunlandi (1855).

Amir Abdulahadxon Hukmronlik yillarida mamlakat hayotini yaxshilash maqsadida birqator islohotlar o'tkazgan: savdo-sotiq ishlariga qulay shart-sharoitlar yaratib bergan, qorako'li teri savdosi rivojlantirilgan, amirlik hududida erosti foydali qazilmalari: mis, temir, oltin qazib olinishi yo'lga qo'yilib, konchilik rivojlantirilgan. Shahardagi obodonchilik ishlariga homiylik qilgan, savdo toqlari ta'mirlangan, Yangi Buxoro (Kogon), Yalta, Jelesnovodsk shaharlarida saroylar barpo ettirilgan.

Buxoro amirligida XIX asr o'rtalarida memorchilikda turar joylar arxitekturasida mahalliy uslublar shakllangan. XIX asrda monumental binolarning, ayniqsa ichki qismlarini koshin, tosh, ganch, yog'och o'ymakorligi bilan bezatilgan. Naqqoshlikda ayniqsa islamiynaqshi rivoj topgan. Buxoro amirligining Rossiya protektoratiga aylantirilishi mahalliy memorchilikda rus uslublari ta'sirini kuchaytirgan. XVIII asr oxiri – XIX asr boshlarida Buxoro va Xiva me'morchiligida binolar konstruksiyalari yanada takomillashtirilgan. Jome masjidlari saroy tipida serhasham qilib barpo etilgan, guzar-mahalla masjidlari qishlik va yozlik katta ayvonli qilib qurilgan. Bu davrda Buxoroda bunyod etilgan obidalaridan biri Sitorai Mohi Xossa (forscha-yulduz oy makoni) – Buxorodan 4 km shimolda joylashgan mang'it sulolasi vakillari tomonidan bunyod etilgan saroy-bog' Sitorai Mohi Xossa saroyi ikki qismdan, ya'ni eski va yangi saroy hamda g'isht to'shalgan 3 hovli bilan iborat. Eski saroy Buxoro turar joylari ruhida barpo etilgan bir - ikki qavatli uylardan iborat. An'anaviy uch qismi kompleks bo'lib, undagi dastlabki binolar Nasrulloxon (1826 – 1860) va Muzaffarxon (1860 – 1885) hukmronligi davrida qurilgan. Abdulahadxon (1885–1910) tomonidan esa 1892-yilda qurilish yakunlanib, saroy va bog' barpo etiladi.

Eski saroy bir qancha vaqt Rossiyada rus me'morlari ishi bilan tanishgan usta Hoji Hofiz boshliq Buxoro me'morlari tomonidan qurilgan bo'lib, shu tufayli Eski saroy tarixida Evropa me'morchiligining elementlarini ham kuzatish mumkin. Eski saroyning sharqida Amir Sayyid Olimxon hukmronligi (1910–1920) davrida Yangi saroy barpo etilgan. Bir qavatli bo'lgan ushbu saroy "T" shaklida qurilgan. Yangi saroy bir qator binolar - oqsaroy, oynavand ayvon, kutish xonasi, amirning qabulxonasi, haram, masjid, xazina, hayvonotxona va boshqa xo'jalik xonalaridan iborat. Yangi saroy Evropa va mahalliy an'anaviy me'morchiligining aralashmasidan iborat bo'lib, ko'pgina xonalar rus muhandislari Sakovich va Margulislar rahbarligida bunyod etilgan. Faqatgina 1912– 1914-yillarda qurilgan qabulxona va oqsaroy binolari Buxoro ustalari tomonidan bunyod etilgan. Amir qabulxonasi dahlizi devorlari to'liq ganchli naqshlar bilan bezatilgan. Xonaning devorlaridagi guldon va gullar shakli usta Xasanjon tomonidan ishlangan. Qabulxonadan oqsaroy xonasiga o'tilib, ushbu xona ikki yil davomida mashhur me'mor usta Shirin Murodov rahbarligida (25-30 kishi) qurilib pardoqlangan. Oqsaroyning ko'zgularidan iborat devoriga sharqning jimjimdor nafis naqshlari jozibador gullari oppoq ganch bilan ishlangan. Saroy Mang'itlar davri arxitekturasining yorqin namunalariidan biri bo'lib hisoblanadi.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Mir Arab madrasasi yonida, Poyi Kalon ansambli tarkibida Amir Olimxon madrasasi bunyod etildi. Madrasaning peshtoqli darvozasidan ichkariga kiriladi. Madrasa ikki qavatli, to'rtburchak shakldagi hujralar bilan o'ralgan. Katta xonasi gumbazli tom bilan yopilgan.

Mang'itlar davri yodgorliklaridan yana biri bu Bolohovuz masjididir. Bolohovuz masjidi XVIII – XX asrlarda barpo etilgan. XVIII asrda hovuz oldida tomonlar o'lchami 11,5 metrni

tashkil etuvchi gumbazli masjid quriladi. Uning ro‘parasida XX asrda buxorolik usta Qurbon Yo‘ldoshev baland ayvon soldiradi. Usta Shirin Murodov esa kichik minora tiklaydi. Nafis naqshlar ayvon shiftining avaylab saqlab kelinishini ta‘minlagan. Ansambl o‘zining badiiy nafosati bilan Registon maydonining tarkibiy qismiga aylangan. Bolohovuz masjidi hozirgi kungacha Registon maydonida saqlanib qolingan yagona yodgorlikdir.

Mang‘itlar davrida ijod qilgan shoirlar, Buxoro adabiy muhiti to‘g‘risida so‘z ketganda Mirzo Sodiq Munshiy, Muhammad Sharif Osif, Junaydullo Hoziq, Ansab Buxoriy, Fitrat Vardonzehiy, Mujrim Obid, Qori Rahmatulloh Vozeh, Shamsuddin Shohin, Ojiz, Ahmad Donish, Mirzo Somiy, Sahbo, Sharifjon Maxdum kabilarni alohida e‘tirof etish joiz. Mirzo Sodiq Munshiyning ilmiy-adabiy merosida “Ohugir va Xayrobod tumanlariga sayohat”, “Qismat”, “Daxmai shohon” dostonlari bosh o‘rinni egallaydi. Ashtarxoniy hukmdorlarining faoliyatidan bahs yurituvchi Daxmai shohon” nazmiy asarida har bir hukmdorning o‘z tilidan uning faoliyatiga baho beriladi. Hayotlik davrida qilgan yaxshi-yomon ishlari, hatto pushaymonlari nazmiy bayon usulida chiroyli ifoda qilib beriladi.

Buxoroning so‘nggi o‘rta asrlar ilmiy – adabiy muhiti va tarixnavisligida yuqori mavqega ega bo‘lgan Mirzo Abdulazim Somiy Bo‘stoniyning (1838-1907) ijod yo‘li serqirraligi bilan diqqatga sazovor. Tarixnavislik, shoirlilik, xattotlik, munshiylik kabi sohalarida qalam tebratgan bu ijodkor ilmiy maydonda ko‘proq muarrix sifatida nom qozondi. “Mir‘ot ul-xayol”, “Manozir al-insho” singari asarlar va salmoqli she‘riy misralar uning adabiy ijodini bezab tursa, “Daxmai shohon”, “Tuhfai shohiy”, “Tarixi salotini mang‘itiya” kabi asarlar tarixiy merosining umrboqiy yodgorliklari sifatida hanuzgacha o‘z qimmatini saqlab kelmoqda hamda zamon ahli, tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Мирзақулов Б. Бухоро тарих зарварақларида.2-китоб. –Бухоро: Дурдона нашриёти, 2018.
2. Муҳаммаджонов А. Ўзбекистон тарихи (IV асрдан XVI аср бошларигача): ўқув қўлланма. – Т.: G‘афур G‘улом номидаги нашриёт – матбаа ижодий уйи, 2004.
3. Набиев А. Тарихий ўлкашунослик: ўқув қўлланма. – Т.: Ўқитувчи, 1996.
4. Наршахий. Бухоро тарихи. –Т.: Фан, 1966.
5. Неъматов Б. Бухоро миллий меъморчилиги – шаҳарсозлик маданиятининг таркибий қисми: битирув малакавий иш. БухДУ Бухоро тарихи кафедраси, 2019.

САДРИДДИН АЙНИЙ – ЙИРИК ЖАМОАТ АРБОБИ ВА МАЪРИФАТПАРВАР АДИБ

Наргиза Абдуллаева

БухДУ, 1-босқич магистранти

Ёзувчи, олим ва жамоат арбоби Садриддин Саидмуродзода Айний 1878 йили Бухоро вилояти, Гиждувон туманида туғилган. Ўзбек ва тожик тилида ёзган. Тожикистон Фанлар Академияси академиги ва биринчи президенти (1951-1954), Ўзбекистон Фанлар Академияси фахрий аъзоси (1943), Тожикистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1940), филология фанлари доктори (1948), профессор (1950). Аввал эски мактабда (1884-1887), кейин мадрасалар: Мир Араб (1890-1891), Олимхон (1892-1893), Бадалбек (1894-1896), Ҳожи Зоҳид (1896-1899), Кўкалдош (1899-1900)да таҳсил олган. Аҳмад Дониш ва озарбайжон ёзувчиси Ҳожа Мароғийнинг ҳамда жадид маърифатпарварларининг асарлари унинг дунёқарашига сезиларли таъсир кўрсатади. Айний Бухорода янги усулдаги мактаблар очади, улар учун ўқув қўлланмалар, оммани илм-маърифатга чакирувчи шеър ва ҳикоялардан иборат «Ёшлар тарбияси» (1909) дарслигини тузади. «Ёш бухороликлар» ҳаракатида фаол қатнашади.

Бўлажак олим илк бошланғич маълумотини она қишлоғида, эски усул мактабида олди, лекин унинг илмга бўлган кучли иштиёки ва меҳри, уни азалдан маданият – маънавият ўчоғи бўлиб келган Бухорои шарифга етаклади. Айний Бухоро шаҳридаги ўз даврида машҳур ва маълум бўлган Мир Араб, Кўкалтош, Олимхон, Бадалбек, Ҳожи Зоҳид

Jamolova D.M. Abdulloyev S.S.	XIX asr oxiri xx asr boshlarida Buxoro amirligi ta'lim tizimida eskilik tarafdorlari va jadid maktablari o'rtasidagi kurash mufti Muhammad Ikrom domla misolida	257
Bo'stonova Z.B.	“Tarixi Salimiy” asarida davlat amaldorlari tavsifi	259
Nosirov SH.O‘.	Sadriddin Ayniy asarlari buxoro inqilobini tarixini o‘rganuvchi manba sifatida.	261
Jamolova D.M. Safojeva SH.	Muhammad Munshiy va uning “Tarixi Muqimxoniy” asari haqida	263
Собиров А.В.	Академик А. Муҳаммаджонов – Бухоро тарихи тадқиқотчиси	266
Jumaev M.	Somoniylar va Qoraxoniylar davri siyosiy hayotida Buxoroning o‘rni	269
Temirova G.	Somoniylar davrida ilm-fan, ta'lim va me'morchilik	271
Sharopov D.	Abdullaxon tashqi siyosatida xo'ja islom Jo'yboriyning tutgan o'rni.	273
Beshimov Maqsud	Mang'itlar davrida Buxoroda madaniy hayot (me'morchilik, adabiyot va san'at).	275
Абдуллаева Н.	Садриддин Айний – йирик жамоат арбоби ва маърифатпарвар адиб	277
Алламов А.А.	Моҳитобон ёхуд Хўжа Ориф Ревгарий маънавияти	279
Алламов А.А. Жўраев Ш.Ф.	Тасаввуф ва аёл	280
Murtozayev Sh.B.	Shihobuddin as-Suhravardiy asarining O'rta Osiyodagi bir sharhi xususida	282
Жаббарова Ҳ.	Шарқ фалсафасида гендер тенглик ҳақида қарашлар	284
Qarshiyeva D.E.	Yoshlarni tarbiyalashda milliy qadriyatning o'rni	286
Б.Х. Каримов	Тасаввуф таълимотида руҳий камолот масаласи	288
Нурматова Н.У.	Миллий меросимизда “Ҳуш дар дам” рашҳаси	290
Раҳмонова М.	Ислом моҳияти Фитрат мажозий талқинида.	293
Muxammadiyev L.G‘.	Yoshlar ongida umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishda diniy va dunyoviy bilimlar uyg'unlashuvida zamonaviy innovatsion yondashuvlar	296
Бахриев О.А.	Ҳадис султониининг фикҳий қарашлари	299
Мухаммеджанова Л.А. Ғафурова Ш.Н.	Жамият ривожиди шахсий тарбиянинг аҳамияти ва бу ҳақида шарқ фалсафасидаги фикрлар	303
Элмуротов Ж.	Ҳадисшунослик илмида Имом ал-Бухорийнинг тутган ўрни.	305
Даурбекова И.	“Саҳихул бухорий” – устоз ўғити билан яратилган асар.	308
Тешаев Н.Н.	Абу Ҳафс Кабир-Имом Бухорийнинг маънавий устози	314
Ҳамидов З.Ш.	“Пайғамбарлар тарихи” - амалий ахлоқ такомилли ифодаси	316
Yaxshimurodova N.	Islom olamining eng buyuk muhaddislari va ularning ilmiy me'rosini o'rganish	322
Маҳмудов Р.Ж.	Ёшларда умуминсоний қадриятларни “ахлоқий муҳсиний” асарини ўргатишнинг замонавий инновацион ёндашуви	324
Мамиров А.Н.	Ёшлар онгида толерантлик тушунчасини шакллантиришнинг миллий қадриятларимизни такомиллаштиришдаги роли	327
СН.А. Azimova	Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishda ahmad yassaviy merosining tutgan o'rni	331
Жўраева Д.Ж.	“Бобурнома” асарининг ёшларнинг маънавий-ахлоқий дунёсини шакллантиришдаги аҳамияти.	333
Бобомуродов Э. Жовлиев Ж.	Янги Ўзбекистон ёшлари онгида миллий ва умуминсоний қадриятларни шакллантиришга диний ва дунёвий билимларнинг ўрни ва роли	336
Мамашикуров Б.Б.	Бухоро фикҳ мактаби ва унда ёзилган фатово асарлари	340
Гуламова М.Т.	Аҳмад Зиёуддин ал - Кумушхонавийнинг “Ромузул-аҳодис” асарининг ҳадисшуносликдаги ўрни	344
Xolova U. Temirov F.U.	Sharifjon Maxdum Sadr Ziyo va uning noyob kutubxonasi.	347
Раупов С.С.	Шарқ ва Ғарб ренессанси: умумийлик ва ўзига хослик	349
Jamolova M.	Farhod Qosimov - Buxoro tarixi tadqiqotchisi	352
Эшпулатов И.С.	Абу Наср Фаробий фалсафаси	354